

Til messe i Ribe for 450 år siden

Af landsarkivar
Carl Lindberg Nielsen, Odense.

En dag i januar 1513 sang *Iver Munk* i Ribe domkirke sin første messe som biskop iført de biskopelige værdighedstegn, in pontificalibus, som det hedder på latin, mitraen på hovedet, staven i hånden, ringen på fingeren og korset på brystet. Under denne højtidelige pontifikalmesse viede han samtidig Lave Urne til biskop af Roskilde, og højtideligheden overværedes af kong Hans, dronning Christina, den udvalgte konge Christian II, biskopperne af Oslo, Aarhus og Viborg, flere rigsråder og mange andre fornemme gejstlige og verdslige personer.

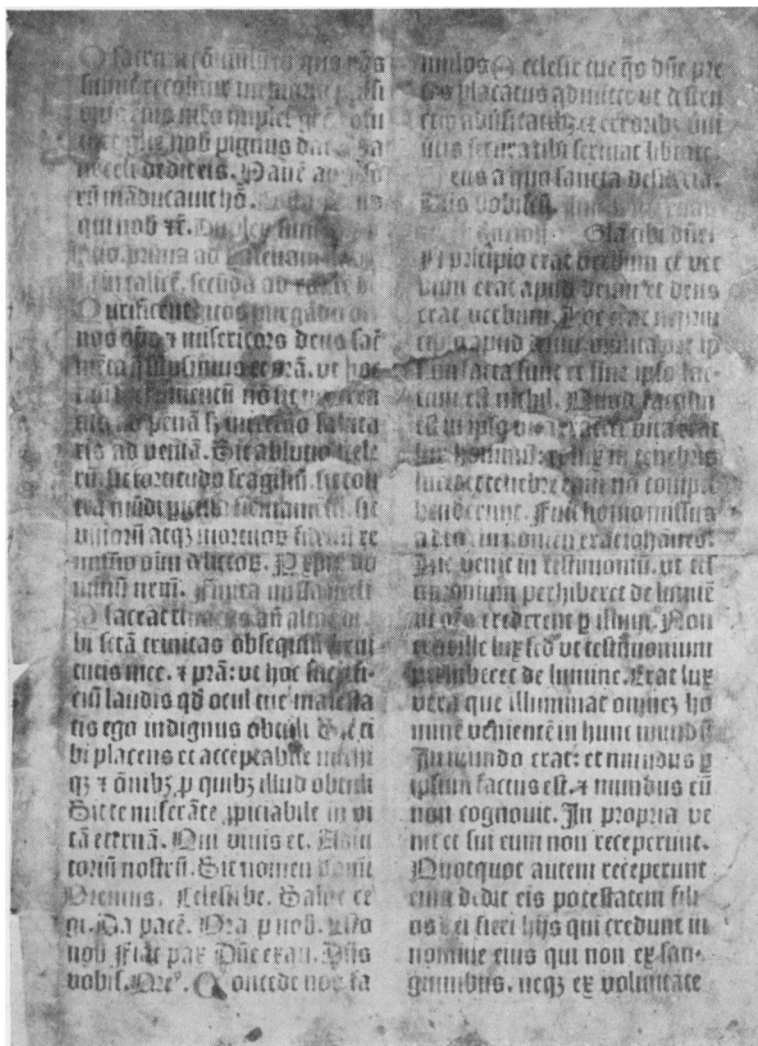
Ved den lejlighed har der sikkert på alteret ligget et eksemplar af den kostelige pergamentsbog, som biskoppen synes at have ladet forfærdige nogle år i forvejen, ikke møjsommeligt prentet med hånden som bøger i ældre tid, men fremstillet ved den nye skønne kunst, bogtrykkerkunsten, og udført af mester *Matthæus Brandis* ca. 1504.

Vel sandt, intet fuldstændigt eksemplar af Ribe stifts messebog, *Missale Ripense*, haves mere for hånden; men nogle stumper af en gammel messe-

bog, som man tid efter anden har fundet, synes at måtte hidrøre fra en messebog for Ribe stift.

Sikkert er det i hvert fald, at bogtrykkeren Matthæus Brandis i 1504 var i Ribe, hvor han den 24. maj fuldendte trykningen af Jydske Lov på dansk med latinsk oversættelse og den viborgske biskop Knud Mikkelsens fortolkninger. Denne bog er trykt med to forskellige slags typer, en større og en mindre. Den lille type findes udelukkende anvendt i den nævnte lovudgave samt i den messebog, hvoraf kun stumper er bevaret, og ikke i nogen anden bog. Det er da nærliggende at tro, at hovedformålet med Matthæus Brandis's ophold i Ribe har været at trykke en messebog til brug for Ribe stifts præster, ikke først og fremmest arbejdet med lovbogen, og at de omtalte bevarede brudstykker stammer fra Ribe stifts messebog, Missale Ripense.

I Det kongelige Bibliotek i København findes der kun 4 blade og 4 mindre stykker af dette værk, et af bogtrykkerkunstens ældste. Imidlertid er der for nylig i Landsarkivet for Fyn fundet endnu et blad, som nøje undersøgelser, bl. a. på Det kongelige Bibliotek, har kunnet fastslå stammer fra samme bog som de før nævnte 4 blade og 4 mindre stykker, altså fra det formodede Missale Ripense. Det fandtes som omslag om Svendborg bylov 1619 i Svendborg rådstuearkiv, og der knytter sig til det en særlig interesse. Den allerstørste del af en messe består af en fast del, der er den samme hver eneste dag. Ind i denne faste ramme skydes de bevægelige dele 3: mindre stykker, der skifter for hver dag i året, f. eks. kollekt, epistel og evangelium. Medens de stykker, man hidtil har opdaget, er fra messens bevægelige dele (f. eks. messeformularen fra 3. søndag i advent og fra Mikkelsdag), indeholder det

»En skimlet skrift, en skjoldet alterbog«. Blad af Ribe stifts messebog Missale Ripense. Trykt med sorte bogstaver, enkelte linier dog med rødt. Det med rødt trykte kaldes rubrikker (af det latinske ord ruber = rød) og er liturgiske anvisninger for præsten. For oven til venstre bønnen O sacrum convivium (O hellige måltid), nederst til højre begyndelsen af Johannes-evangeliet. Ca. 1/2 stør. r.

blad af Ribe stifts messebog, der nu er fundet, et lille stykke af messens faste del og dens afslutning, så at man kan få et lille begreb om, hvordan den daglige messe har lydt i middelalderens slutning i Ribe og Varde og alle de andre kirkesogne i by og på land i Ribe stift.

Men først et par ord om messen!

Danske i vore dage går i kirke for at høre en prædiken, vore forfædre gik for at høre den latinske messe.

Heraf har vel udviklet sig den misforståelse, at der i middelalderen blev prædikeret på latin. Nej, der blev prædikeret på modersmålet. Men det var ikke hovedsagen. Hovedsagen var messen, og det er noget helt andet.

Messe er ikke en bestemt måde at synge på. En messe kunne synges, og så kalder man det en højmesse, og er det en biskop, der synger den, kaldes det en pontifikalmesse. Men de fleste messer bliver og blev læst med sagte stemme, og det kaldes stille messe.

Messen var på latin, men derfor ikke uforståelig for menigmand. Ved messen kommer det nemlig ikke først og fremmest an på at forstå de ord, der bruges, men på at følge det drama, der udspilles på alteret, og det er muligt uden at kunne latin ved at agte på de faste og bestemte ceremonier, der ledsager handlingen.

Hvad er da en messe? En messe er korsofferets fornyelse, der sker til tidernes ende. Som Kristus ofrede sig selv på blodig vis på korsets alter langfredag, ofrer han sig på ublodig måde under brødet og vinens skikkelser på kirkens alter. Messen er en reproduktion af den første langfredag. Ved den bliver korsofferet forlænget ned gennem alle

tider og gøres levende og nærværende for alle mennesker og til alle tider. Ved messen frembæres der en offergave til den Almægtige, den højeste gave, man kan give ham, nemlig hans egen søn, der bliver nærværende på alteret med sit kød og sit blod, med legeme og sjæl, som Gud og som menneske, når den retteligt viede præst udtaler indstiftelsesordene over offergaverne, brød og vin. Ved dette offer, den mest fuldkomne offergave, nemlig Kristus selv, vises der Gud den størst mulige ære. Som en kirkelærer har udtrykt det: »Eet eneste messeoffer bringer Gud større ære end alle helgeners bønner, alle apostlenes arbejder, alle martyrernes pinsler, alle engles tilbedelse, ja selve Guds Moders kærlighed.«

Det er middelalderens tankegang om messen!

En messe består af en *indledning* og *tre hoveddele*.

Over *den indledende del* er den danske folkekirkes gudstjeneste bygget, der fra messens indledning har hentet kollekt, epistel og evangelium, medens andre dele af formessen er erstattet med psalmer. Kollektterne, der bruges i folkekirken, er andre og længere end de katholske; men hilsenen, der går forud for kollekten (Herren være med eder), og kollekternes slutning (Ved Vor Herre Jesus Kristus o. s. v.) er arvegods fra den katholske kirke, ligesom epistlerne og evangelierne efter den første tekstrække nogenlunde er de samme, som brugtes og bruges i den katholske kirke på søn- og helligdage.

Messens tre hoveddele er 1) *ofringen*, frembærelsen af offergaverne brød og vin, 2) *forvandlingen*, hvorved brød og vin forvandles til Kristi legeme og blod, og 3) *kommunionen*, offermåltidet, alter-

gangen. Af disse tre hovedafsnit er kun lidet overtaget af folkekirken, fordi reformatorerne forkastede læren om messen som et offer samt forvandlingslæren og holdt på nødvendigheden af kommunion under to skikkelser, medens den katolske kirke af praktiske (men absolut ikke af principielle) grunde kun uddeler kommunionen til altergæsterne under brødets skikkelse alene. I folkekirkens gudstjeneste er af den katolske messes hoveddele bevaret leddene »Opløft eders hjerter«, »Hellig, hellig, hellig«, »Velsignet være han«, »O, du Guds lam«, Fader Vor, indstiftelsesordene og kommunionen (under to skikkelser).

Lad os nu kaste et blik i det blad af Missale Ripense, der er kommet for dagens lys, og sætte os 450 år tilbage i tiden og følge vore forfædre i deres andagt. Messebogens tekst er meget kortfattet. Mange bønner er kun antydet ved deres begyndelsesord. Kender man ikke fortsættelsen, falder det hele i uforståelige stumper og stykker. Man må kunne blade ret hjemmevant i en messebog for at få noget ud af bladet. En lille pegepind vil derfor ikke være overflødig! Jeg har da oversat latinen, hvorpå bogen er skrevet, og suppleret dens antydninger, som for 450 år siden var forståelige for enhver præst i Ribe stift, men som i vore dage ikke forstås af alle.

Messen nærmer sig sin afslutning. Kommunionen er netop til ende, og nu kommer følgende bønner:

O, hellige måltid, i hvilket vi nyder Kristus og fejrer mindet om hans lidelse, sjælen fyldes med nåde, og vi modtager pantet på den tilkommende herlighed.

Du har givet dem brød fra himlen.

Svar: Englenes brød har mennesket spist.

Lad os bede. Gud, du, som i det vidunderlige sakramente har efterladt os et minde om din lidelse, vi beder dig: forund os at ære dit legemes og blods hellige hemmeligheder således, at vi uophørligt føler din forløsnings frugt i os ved Vor Herre Jesus Kristus, din søn, som med dig lever og regerer i Helligåndens enhed, Gud fra evighed til evighed.

Svar: Amen.

Derefter renser præsten sine tommel- og pegefingre, der har rørt ved det Allerhelligste, skyller kalken med vin og vand og beder følgende bøn:

Almægtige og barmhjertige Gud, lad de sakramenter, som vi har modtaget, rense os, og forund os på alle dine helgens forbøn, at nydelsen af dette dit sakramente ikke må blive os en brøde til straf, men et frelsebringende nådemiddel, vor skylds aftvætning, de skrøbeliges styrke, en befæstning mod alle verdens farer, syndernes forladelse for levende og døde. Ved Vor Herre Jesus Kristus, din søn, som med dig lever og regerer i Helligåndens enhed, Gud fra evighed til evighed.

Svar: Amen.

Herefter følger kommunionverset, d.v.s. et par vers fra Davids psalmer, samt en takkebøn, der hedder postcommunio, hvilket blot betyder bøn efter kommunionen. Disse to afsnit er forskellige for hver dag.

Endelig kommer den oldkirkelige bortsendelsesformular:

Ite missa est: Gå bort, messen er til ende.

Og svaret: Deo gratias! Gud ske tak!

Her ender messen ifølge Missale Ripense. Men inden præsten forlader alteret, beder han endnu visse bønner, hvoraf nogle efter reformationen har fundet deres plads som en fast del af den katolske messe, medens andre er forsvundet, og atter andre stadig bruges, men betragtes som ikke hørende til messen.

Først beder præsten i bøjet stilling:

Hellige Treenighed, lad min lydige tjeneste vinde dit velbehag, og forund mig, at dette offer, som jeg uværdige har frembåret for din majestæts øjne, må være dig velbehageligt og blive modtaget af dig og ved din barmhjertighed blive til forsoning for mig og for alle, for hvis skyld jeg har frembåret det, og føre til det evige liv. Amen.*)

Derefter kommer velsignelsen med følgende indledning:

Vor hjælp er i den Herres navn.

Svar: Som skabte himmel og jord.

Velsignet være Herrens navn.

Svar: Fra nu af og indtil evig tid.

Velsignelsen: Den guddommelige majestæt, Faderen og Sønnen og Helligånden, velsigne eder med sin himmelske velsignelse.**)

Svar: Amen.

Hil dig, dronning, miskundheds moder, du vort liv, vor fryd, vort håb, vær hilset. Til dig råber vi, Evas landflygtige børn. Til dig sukker vi, sørgende og grædende i denne tårernes dal. Så vend da, du vor tilflugt, dine medlidende øjne ned til os, og vis os efter denne vor udlændighed Jesus, dit livs vel-

*) Udgør nu en del af messen.

***) Velsignelsen har nu en lidt anden form.

signede frugt. O gode, o milde, o kære Jomfru Maria. *)

Giv fred i vore dage, Herre; thi der er ikke nogen anden end dig, vor Gud, der kæmper for os.

Bed for os, Guds hellige moder.

Svar: At vi må blive værdige til Kristi forjættelser.

Vær os, Herre, et stærkt tårn.

Svar: For vore fjenders åsyn.

Lad der blive fred ved din kraft.

Svar: Og overflod i dine tårne.

Herre, hør vor bøn.

Svar: Og lad vort råb nå til dig.

Herren være med eder.

Svar: Og med din ånd.

Lad os bede. Vi beder dig, Herre vor Gud, forund os, dine tjenere, altid at kunne frydes ved karskhed på sjæl og legeme og på den salige jomfru Marias forbøn både at udfries af elendighed her og at nyde salighed hisset.

Vi beder dig, Herre, lyt nådigt til din kirkes bønner, at den må overvinde al modstand og alle vildfarelser og tjene dig i tryk frihed.

Gud, fra hvem alle hellige begæringer, gode beslutninger og retfærdige gerninger stammer, giv dine tjenere hin fred, som verden ikke kan give, så at vi uhindret må kunne lyde dine bud og, befriede for al frygt for vore fjender, under din beskyttelse opleve rolige tider. Ved Vor Herre etc.

Herren være med eder.

Svar: Og med din ånd.

---

*) Det er den berømte bøn Salve Regina, der i vore dage bedes efter enhver stille messe.

Begyndelsen af det hellige evangelium efter Johannes.

Svar: Ære være dig, Herre.

Derefter følger læsningen af de første 14 vers af Johannes-evangeliets 1. kapitel med

Svar: Gud ske tak.*)

Måtte vore synder udslettes ved evangeliets hellige ord.

Herren være med eder.

Svar: Og med din ånd.

Lad os bede. Herre, lad nådigt lyset skinne for din kirke, for at den, oplyst ved din apostels og evangelists, den salige Johannes's lærdomme, må nå til de evige gaver.

Gud, du, der beskytter dem, der håber på dig, og uden hvem intet har værdi, intet er helligt, forøg over os din barmhjertighed, at vi under din ledelse og med dig som fører må gå således forbi de time-lige goder, at vi ikke skal miste de evige.

Vi beder dig, besøg og rens vore samvittigheder, for at Vor Herre Jesus Kristus, din søn, ved sit komme med alle de hellige må finde en bolig rede i os, han, som med dig lever og regerer i Hellig-åndens enhed, Gud fra evighed til evighed.

Ribe stifts messebog, Missale Ripense, har sikkert været trykt i mange eksemplarer. Men kun en menneskealder var bogen i brug. Med reformationen 1536 blev den overflødig. Den blev tilintetgjort så grundigt, at ikke eet eneste af de mange eksemplarer blev til overs. Nogle blev vel sammen med andre bøger fra den katholske kirketjeneste indkrævet og

---

*) Johannes-evangeliets 14 første vers med efterfølgende »Gud ske tak« udgør siden 1570 slutningen af enhver katholsk messe.

brugt til fyrværkeri af Christian IV, andre blev revet i stykker og de stærke pergamentsblade brugt af sparsommelige lensmænd, by- og herredsfogeder som omslag om regnskaber og tingbøger m. m. I arkiverne kan man støde på de få og sørgelige rester af fortidens liturgiske skatte. I vore dage gøres der et systematisk arbejde for at genfremstille de gamle bøger, som reformationstidens storme og efterdønninger skånselsløst splittede ad. Ovenstående er et lille bidrag til dette arbejde.
